

Alexandru DĂRUL

NOTE PRIVIND CATEGORIILE GRAMATICALE CLASIFICATOARE

În linii generale, prin categorii gramaticale se înțelege o serie de fapte de limbă cu ajutorul cărora se exprimă o parte din acele opoziții gramaticale ce contribuie la transformarea unităților denotative în unități comunicative. Conform tradiției gramaticale europene, la categorii gramaticale sunt trecute acele fascicule de semnificații gramaticale opozabile care se realizează, în planul expresiei, prin formele paradigmaticale ale cuvântului. Astfel că astăzi statut de categorie gramaticală li se atribuie opozițiilor de gen, număr, caz, timp, mod, persoană, grade de comparație, diateză, la care, în unele clasificări, se mai adaugă opozițiile de aspect și „determinat-indeterminat”.

Dat fiind că în gramaticile europene la determinarea categoriilor gramaticale s-a pornit de la aspectul formal al manifestării opozițiilor gramaticale care-și află expresie în contrastul dintre formele paradigmaticale ale cuvintelor autosemantice, s-a ajuns ca acestea să fie examinate tradițional în cadrul „Morfologiei”. Și cu toate că azi unele opoziții gramaticale din cadrul categoriilor mai sus înșirate nu mai sunt reprezentate,

în planul expresiei, prin formele paradigmaticale ale cuvântului, ci se redau prin diferite perifraze, ele continuă, prin tradiție, să fie considerate categorii morfologice. În parte, deși în româna contemporană opozițiile în cadrul gradelor de comparație nu se efectuează prin mijlocirea formelor opozabile ale adjectivului, ca în latină (de exemplu: *longus – longior – longissimus, brevis – brevior – brevissimus, facilis – faciliior – facillimus, ruber – rubrior – rubrius*), ci prin structuri sintagmatice (cf.: *lung – mai lung – foarte lung / cel mai lung, scurt – mai scurt – cel mai scurt, ușor – mai ușor, foarte ușor, roșu – mai roșu – foarte roșu*), sau că în limba română forma pasivă a verbelor tranzitive nu se mai exprimă prin forma paradigmatică conjugațională ca în latină (de exemplu: *amo – amor, laudo – laudor, video – videor*), ci este redată printr-o construcție sintagmatică perifrastică (cf.: *iubesc – sunt iubit, laud – sunt lădat, văd – sunt văzut*). Opozițiile comparativ-graduale și cele diatezale sunt trecute la categorii gramaticale și în limba română, fiind examinate în cadrul „Morfologiei”.

Totodată, o serie de alte opoziții gramaticale care se manifestă doar în planul conținutului (e vorba de opoziții de tip „tranzitiv / intransitiv”, „animat / inanimat”, „personal / impersonal”) nu sunt recunoscute drept categorii gramaticale, deși ele sunt comensurabile, sub aspectul comportării în text, cu categoriile gramaticale clasificatoare acceptate ca atare de tradiția gramaticală (a se vedea *infra*).

La o examinare chiar la suprafață a categoriilor gramaticale se constată caracterul lor eterogen, din punctul de vedere funcțional. În parte, prin intermediul unor categorii gramaticale, cum e, de exemplu, categoria cazului, se diferențiază între ele diferitele funcții actanțiale ale substantivului sau ale substitutului acestuia (cf.: *Stăpânul a cumpărat un cal. Stăpânul i-a dat orz calului. Orzul este hrana preferată a calului. Calul bine hrănit trage ușor plugul*). Prin alte categorii gramaticale, ca cea a genului, de exemplu, nu se marchează funcția cuvântului (schimbarea formei de gen nu duce la schimbarea funcției cuvântului; cf.: *Elevul este harnic. Eleva este harnică*), dar ea poate determina caracterul de valență combinatorică a cuvântului, comportarea acestuia în text (de exemplu, se spune: *Directorul se însoară; Leoaica alăptează puii; Rața se ouă; Inspectoarea a născut*, dar nu se spune: *Directoarea se însoară; Leul alăptează puii; Rățoiul se ouă; Inspectorul a născut*). O altă parte de categorii gramaticale, fiind aplicate verbului, nu schimbă nici ele funcția acestuia, dar determină, într-un fel, orientarea comunicativă a enunțului. De exemplu, prin opozițiile din cadrul categoriei gramaticale a modului se exprimă evaluarea posibilității realizării acțiunii exprimate de verbul predicativ – nucleu al enunțului (cf.: *Paznicul doarme; Paznicul ar fi dormind; paznicule, nu dormi! Să fi dormit paznicul?* etc.).

Din perspectivă funcțională categoriile gramaticale pot fi grupate în trei clase: 1) categorii gramati-

cale raportuale sau funcționale; 2) categorii gramaticale interpretaționale sau comunicative și 3) categorii gramaticale clasificatoare sau referențiale (a se vedea: Dârul...).

Prin *categoriile gramaticale raportuale* (numite de asemenea *funcționale, sintactice, relaționale*) se înțeleg acele fascicule de sensuri gramaticale opozabile prin mijlocirea cărora se combină cuvintele autosemantice în unități sintactice. Acestea, totodată, se prezintă drept mărci ale funcțiilor actanțiale și circumstanțiale ale cuvintelor subordonate. Din numărul lor fac parte, în fond, categoria gramaticală a cazului, categoria gramaticală categorematică (e vorba de opozițiile dintre semnificațiile categoriale ale cuvintelor autosemantice: substantiv – verb – adjectiv – adverb), categoria gramaticală privind opozițiile dintre formele absolute ale verbului (infinitiv – gerunziu – participiu trecut – supin). Aceste două din urmă sunt trecute cu vederea de tradiția gramaticală, deși ele ocupă un loc însemnat în exprimarea raporturilor sintactice.

Prin *categoriile gramaticale interpretaționale*, numite și *comunicative*, se exprimă abstracții generalizatoare de sens, prin aplicarea verbului predicat, nucleu al propoziției, se obțin enunțuri de diferită orientare comunicativă (aserțiune, interogație, prohibiție, îndemn etc.), se apreciază lucrurile din perspectiva opozițiilor „adevărat – neadevărat / fals”, se estimează cele enunțate din punctul de vedere al gradației semnificației acesteia în diapazonul „real – ipotetic – nereal”, se exprimă atitudinea vorbitorului

față de posibilitatea realizării acțiunii privind autenticitatea reflectării lucrurilor din realitate, se corelează desfășurarea în timp a acțiunii, procesului, stării față de momentul actului comunicativ etc. La acestea sunt trecute astfel de categorii gramaticale ca modul, timpul, persoana, gradele de comparație, categorii recunoscute ca atare de tradiția gramaticală, cât și unele truse de opoziții cărora tradițional nu li se acordă statut de categorie gramaticală. E vorba de opozițiile „determinat – indeterminat”, „afirmativ – negativ”, „interogativ – asertiv” ș.a.

La clasa celor *clasificatoare* sau *referențiale* sunt trecute categoriile gramaticale care sunt reprezentate prin truse de seme gramaticale opozabile, trăsături parametricale, care se află la baza divizării unor totalități însemnate de unități de limbă în cantități limitate de subclase, din punctul de vedere al comportării lor în text. De exemplu, substantivele din limba română se împart în: 1) substantive masculine, 2) substantive feminine și 3) substantive neutre, din punctul de vedere al parametrului clasificator „gen”, din perspectiva caracteristicii clasificatoare „însuflețit – neînsuflețit” substantivele sunt clasificate în: 1) substantive animate și 2) substantive inanimate; verbele în limba română, sub aspectul „participării / neparticipării agentului la realizarea acțiunii”, sunt clasate în: 1) verbe personale și 2) verbe impersonale etc.

În cele de mai jos vor fi supuse analizei unele aspecte privind categoriile gramaticale ce țin de această din urmă clasă, a treia, numite clasificatoare sau referențiale.

În cadrul categoriilor gramaticale clasificatoare, după cum se poate ușor observa, se deosebesc: 1) categorii gramaticale *explicite*, când opoziția dintre elementele opozitive se manifestă atât în planul conținutului, cât și în cel al expresiei (e vorba de categoriile gramaticale „gen”, „număr”, „diateză”) și 2) categorii gramaticale *neexplicite*, când opoziția dintre elementele opozitive se manifestă numai în planul conținutului (la acestea urmează să fie trecute opozițiile „animat / inanimat”, „tranzitiv / intransitiv”, „personal / impersonal” ș.a., mai amănunțit a se vedea: Yopç, p. 44-60).

De fapt, atunci când se afirmă că categoriile gramaticale clasificatoare neexplicite nu s-ar manifesta în planul expresiei, trebuie să se facă următoarea rezervă. Vorba e că deosebirea subclaselor în cadrul unor asemenea categorii se manifestă în planul expresiei nu prin forme gramaticale ale aceluiași cuvânt, ci prin subclase de cuvinte, fiecare subclasă caracterizându-se printr-u anumit sem comun, deși sub aspectul formei și înțelesului subclasa înglobează unități lexicale diferite. Aceasta se vede din comparația următoarelor perechi de propoziții în care acțiuni asemănătoare se exprimă, pe de o parte, prin verbe intransitive, iar, pe de alta, prin verbe tranzitive (asemănarea se reduce la faptul că rezultatul perechilor de acțiuni este același):

Infractorul a venit. – *Polițistul l-a adus pe infractor.*

Prunele au picat din pom. – *Stăpânul a scuturat prunele.*

Gardul a căzut. – *Vecinul a prăvălit gardul.*

Copiii au urcat în autobuz. – Părinții i-au așezat pe copii în autobuz.

Elevii au plecat la tabără. – Pe elevi i-au condus la tabără.

După cum se poate observa din perechile de propoziții citate, avem aici, pe de o parte, verbe ce exprimă acțiuni semul comun al cărora este „intransitivitate” (*a veni, a cădea, a pica, a urca, a pleca*), iar pe de alta, verbe ce exprimă acțiuni cu semul comun „transitivitate” (*a aduce, a prăvăli, a scutura, a așeza, a conduce*). Și aceasta spre deosebire de opozițiile diateziale, de exemplu, unde deosebirea dintre cele două semnificații opozabile se manifestă în planul expresiei prin forme diferite ale verbelor (cf.: *a adus – a fost adus; a scuturat* (prunele) – (prunele) *au fost scuturate; prăvălea* (gardul) – (gardul) *era prăvălit; au așezat copiii* (în autobuz) – *copiii au fost așezați* (în autobuz)).

La analiza categoriilor gramaticale clasificatoare se va ține cont de faptul că acestea, după convingerea lui Jean Cantinean, sunt opoziții proporționale și se deosebesc de cele lexicale, numite de D-sa opoziții izolate. Vorba e că gramatica, în opinia autorului citat, întrunește în sine tot ceea ce în limbă se prezintă ca ceva „organizat”, și această organizare se sprijină pe rânduri opozabile de tipul seriei de opoziții proporționale (Кантино, p. 78-79). De exemplu, opoziția „singular / plural” este caracteristică nu numai pentru cuplul *copac – copaci*, ci și pentru o serie de multiple perechi asemănătoare: *colac – colaci, carte – cărți, druc – druci, urs – urși* etc. Sau, de exemplu, opoziția de „masculin – feminin” e caracteristică

nu numai pentru perechea de substantive *bunic – bunică*, ci și pentru o serie întreagă de alte perechi: *elev – elevă, profesor – profesora, evreu – evreică, vulpoi – vulpe, mire – mireasă* etc.

Or, fiecare opoziție semantică dintre două unități lexicale în cadrul vocabularului este irepetabilă, unică în felul ei. De exemplu, deosebirea dintre *carte* și *munte* va fi alta decât cea dintre *carte* și *pește*, sau cea dintre *munte* și *pește*, sau dintre *pește* și *câine*, dintre *câine* și *linte* etc.

După părerea lui Jean Cantinean, prin aplicarea noțiunii de opoziții proporționale se obține o procedură cu ajutorul căreia se poate stabili o delimitare strictă dintre sfera vocabularului și sfera gramaticii (*ibidem*).

Referindu-se la categoriile gramaticale neexplicite, pe care le numește latente (ascunse), în legătură cu faptul că în lingvistică s-a profilat tendința de a se limita la studierea morfemelor prin care se exprimă semnificațiile gramaticale, Benjamin Lee Whorf ține să sublinieze că aceasta face să scape atenției cercetătorului diverse clasificări ale cuvintelor care se manifestă în planul expresiei nu prin indici morfematici, ci prin anumite tipuri de modele, de exemplu, prin ocolirea sistematică a unor morfeme, prin selectarea specifică a unităților lexicale la îmbinare, prin respectarea unei anumite ordini a cuvintelor în propoziție, în genere – prin legătura cu anumite configurații lingvistice (Yopф, p. 45).

Caracteristic pentru categoriile gramaticale clasificatoare este

faptul că prin mijlocirea acestora se opun între ele grupe de cuvinte și nu forme gramaticale ale aceluiași cuvânt (adică nu forme paradigmatic conjugationale ale aceluiași verb în parte, la exprimarea opozițiilor interpretationale, sau forme paradigmatic cazuale ale substantivului la exprimarea opozițiilor raportuale). Chiar atunci când opozițiile de gen, de exemplu, privesc substantivele animate, formate de la aceleași radicale (de exemplu, *leu* – *leoaică*, *lup* – *lupoaică*, *mire* – *mireasă*, *sătean* – *săteancă*, *neamț* – *nemțoaică*, *evreu* – *evreică*, *cântăreț* – *cântăreață* etc.), avem de-a face cu substantive diferite și nu cu forme ale aceluiași cuvânt, iar opoziția se face, pe de o parte, între subclasa ce întrunește substantivele: *leu*, *lup*, *mire*, *sătean*, *neamț*, *evreu*, *cântăreț*, și, pe de alta, subclasa ce întrunește substantivele: *leoaică*, *lupoaică*, *mireasă*, *săteancă*, *nemțoaică*, *evreică*, *cântăreață*. Morfemele cu ajutorul cărora se exprimă opozițiile din cadrul categoriilor gramaticale clasificatoare adesea coincid cu formanții derivativi ai cuvintelor derivate.

Prin categoriile gramaticale clasificatoare, nu-i vorbă, se pot diferenția între ele forme ale aceluiași cuvânt. Aceasta privește, în parte, formele de gen și de număr ale adjectivelor și participiilor (uneori și ale gerunziilor în funcție atributivă). Urmează însă să se țină seama de faptul că avem aici de-a face cu rezultatul acordului acestora cu substantivul determinat. Or, schimbarea formei de gen și de număr a determinanților în cauză nu implică schimbarea sensului sau a funcției

acestora. De altfel, despre caracterul redundant al formei de gen a determinanților vorbește și faptul că existența în limbă a unei serii de adjective monoforme (tip: *așa*, *asemenea*, *eficace*, *bleu*, *bleumarin*, *maro*, *gri*, *kaki* ș.a.) nu trezește nici o dificultate la îmbinarea acestora cu substantive de diferite genuri și numere (cf.: *palton maro* – *paltoane maro*; *pălărie kaki* – *pantaloni kaki*; *așa casă* – *așa case* etc.).

În unele limbi, ca de exemplu în engleză, adjectivul nu se acordă cu substantivul în gen și, în general, în gramatica limbii engleze nu se vorbește de categoria genului la nume, cu excepția pronumelui în cadrul căruia se deosebesc „clase biologice” (a se vedea Кантино, p. 48).

De altfel, afirmațiile că în unele limbi lipsesc anumite categorii gramaticale clasificatoare, prezente în alte limbi, sunt determinate, în fond, de faptul că aici lipsesc formanți speciali pentru deosebirea subclaselor respective. În parte, faptul că în gramaticile unor limbi este determinată de lipsa aici a formanților speciali care fiind aplicați substantivelor ar deosebi ființele de sex masculin de cele de sex feminin și de lipsa acordului determinantelor cu forma de gen a substantivelor determinate. Faptul că în gramaticile limbilor engleză și kazahă, după cum relatează Nikitevič, nu se vorbește de categoria genului, deloc nu înseamnă că în aceste limbi nu se face deosebire dintre obiectele de sex masculin de cele de sex feminin, opoziție ce se află la baza categoriei gramaticale de gen, prezentă în gramaticile altor limbi. Numai că aici opoziția în cauză se obține prin

unități lexicale diferite (de ex.: engl. *man – woman, brother – sister*; kaz.: *еркек адам – дўен, аға – ана*), de altfel, tot așa ca și în română (cf.: *bărbat – femeie, frate – soră*) (a se vedea: Никитевич, p. 18-19). Dar în gramaticile românești se vorbește totuși despre gen, întrucât aici întâlnim situații când opoziția de gen se obține prin formanți speciali, aplicați aceluiași substantiv, de fapt, aceluiași temă ale substantivelor (*scriitor – scriitoare, muncitor – muncitoare, director – directoare, turc – turcoaică, rus – ru-soaică, român – româncă* etc.). Or, în limba engleză în asemenea situații se folosesc, de obicei, câte un singur substantiv (cf.: *writer, worker, director, Turk, Russian, Roumanian*). Afară de aceasta în limba română adjectivele și participiile determinate capătă forma de gen a substantivului determinat (*pământ arat – vie arată, pește afumat – carne afumată, elev harnic – elevă harnică* etc.), fapt ce nu caracterizează limba engleză.

Categoria clasificatoare a numărului este legată de semantică: un singur obiect este contrapus mai multor obiecte, aceasta aflându-și manifestare în utilizarea indicilor de pluralitate (*băiat, băieți, casă – cas-e, cântec – cântec-e, cântăreț – cântăreți, dulap – dulap-uri* etc.).

Prin aceasta se explică faptul că substantivele prin care sunt denumite materii, substanțe, noțiuni abstracte (*năsip, năut, făină, cinste, virtute* etc.) nu au formă de plural și deci nu se caracterizează prin categoria gramaticală a numărului. Astfel categoria gramaticală a numărului se aplică selectiv substantivelor, acestea din perspecti-

va dată grupându-se în mai multe subclase.

„Numărul” și „genul” sunt descrise destul de amănunțit în gramaticile normative și descriptive. De aceea ne-am limitat aici doar la caracterul clasificator al acestor categorii gramaticale.

La cele clasificatoare urmează să fie trecută categoria gramaticală a diatezei. Spre aceasta înclină faptul că de acum în gramaticile limbilor clasice verbele erau grupate în clase din punctul de vedere al opoziției diateziale. Conform gramaticilor antice, în greaca veche se deosebesc patru, iar în latina clasică – cinci clase diateziale ale verbului. În parte, în greaca veche se deosebeau: 1) verbe de diateză activă, 2) verbe de diateză pasivă, 3) verbe de diateză medie și 4) verbe de diateză generală. Cu privire la limba latină, aici pe lângă patru diateze menționate (activă, pasivă, medie, generală) se mai adăuga a cincea – diateza deponentă, sau ablativă (a se vedea: Мучник, p. 12-16).

Parametrul care s-a aflat la baza grupării verbelor în clase diateziale a fost structura actanțială a verbului (capacitatea verbului de a „deschide locuri” care urmează să fie completate de extensiuni ale acestora) prin actanții respectivi exprimându-se diverse funcții raportuale.

Mai târziu, atenția se va concentra asupra opoziției „activ / pasiv”, aceasta fiind considerată principală în opoziția diatezială de gramatici antice. Se știe că în latină existau perechi de verbe omoradiale (uniradiale), respectiv, active

și pasive, care se deosebeau între ele și prin modul de a se conjuga. În parte, e vorba de astfel de perechi de verbe ca: lat. *amo* „eu iubesc” – *amor* „eu sunt iubit (de cineva)”; *doceo* „eu învăț (ceva, pe cineva)” – *doceor* „eu sunt învățat (de cineva)”; *audeo* „eu aud (ceva)” – *audeor* „eu sunt auzit (de cineva)”; *laudo* „eu laud (pe cineva, ceva)” – *laudor* „eu sunt lăudat (de cineva)” etc.

Cu toate că astăzi în multe limbi, inclusiv în română, forma pasivă a verbului este reprezentată nu printr-o paradigmă morfologică, ci printr-una constând din construcții sintactice, opozițiile diatezale sunt tratate drept categorii gramaticale (cf.: *Mama laudă băiatul – Băiatul este lăudat de mama*).

De altfel, în unele limbi, ca în limba rusă, de exemplu, formă specială, deosebită de cea activă a verbului, a căpătat nu diateza pasivă, ci opoziția activ – reflexiv, astfel că opoziția dată este prezentată prin verbe diferite, acestea figurând în dicționare ca articole lexicografice aparte (cf.: *хвалить – хвалиться; одеть – одеться; мыть – мыться; учить – учиться; причесать – причесаться* etc.).

Caracterul clasificator al categoriei gramaticale „diateză” se manifestă în modalitatea de a alege tipul de construcție din două posibile: conform uneia în calitate remă figurează obiectul acțiunii (construcție activă: *Meșterul repară ușa*), iar conform celei de a doua – realizatorul acțiunii (construcție pasivă: *Ușa este reparată de meșter*).

De categoriile gramaticale clasificatoare ține „aspectualitatea”, cu aplicare la verbe. De fapt, opoziția

aspectuală este recunoscută drept categorie gramaticală doar în acele limbi, în care opoziția dintre „o acțiune terminată încheiată sau o acțiune care se va încheia în mod sigur în viitor” și „aceeași acțiune în proces de desfășurare” sunt prezentate prin forme ale aceluiași verb sau prin verbe uniradicale (adică formate de la același radical). Că opoziția „aspectualitate” ține de categoriile gramaticale clasificatoare, se confirmă și prin faptul că perechile de verbe prin care se exprimă această opoziție figurează în dicționare ca articole lexicografice aparte: pe de o parte, verbe imperfective (de ex., rus. *делать, шагать, писать, готовить* etc.), iar pe de alta, verbe perfective (respectiv, *сделать, шагнуть, написать, приготовить* etc.). Opoziția aceasta privește acțiunile ce se petrec în trecut sau în viitor. La prezent se folosesc numai verbele imperfective (verbe cu aspect imperfectiv), prin care se exprimă acțiuni în desfășurare. De exemplu, dacă verbele imperfective *делаю, пишу, готовлю* se traduc în românește, respectiv, prin prezent: fac, scriu, pregătesc, apoi verbele perfective cu aceleași terminații (*сделаю, напишу, приготовлю*) se traduc prin forme de viitor: *voi face, voi scrie, voi pregăti*.

Despre opoziții aspectuale și, respectiv, despre categoria gramaticală a aspectualității se vorbește și în gramaticile unor limbi, în care nu există perechi de verbe „imperfective – perfective” uniradicale (formate de la același radical). În parte, se afirmă că în limba română unele opoziții aspectuale se obțin prin

contrastul dintre diverse grupe de verbe ca, de exemplu, *verbe progressive* prin care se exprimă procese în desfășurarea lor graduală / *verbe liniare* prin care se exprimă acțiuni ce se desfășoară constant; opoziția dintre *verbe semelfactive* prin care se exprimă acțiuni ce se petrec o singură dată / *verbe iterative* prin care se exprimă acțiuni repetate; opoziții dintre *verbele durative* prin care se exprimă acțiuni de lungă durată / *verbe momentane* sau *punctuale* prin care se exprimă acțiuni de scurtă durată (a se vedea **DȘL**, p. 76).

Or, o asemenea tratare trece de cadrele interpretării „clasice” a aspectului care, conform tradiției gramaticale, vizează doar opoziția dintre caracterul imperfectiv / perfectiv al aceleiași acțiuni.

De altfel, dacă încercăm să stabilim cum sunt redată în traducerile românești opozițiile aspectuale din limba rusă, constatăm că aceasta se obține prin utilizarea diferitelor forme temporale verbale. De exemplu, pentru redarea unei acțiuni perfective trecute din limba rusă, urmează ca verbul corespondent în limba română să fie folosit la una din formele perfectului (cf.: rus. *он написал* – rom. *el a scris / scris / scrisese*), iar pentru redarea aceleiași acțiuni la aspectul imperfectiv trecut din limba rusă trebuie ca același verb să fie utilizat la imperfect (cf.: rus. *он писал* – rom. *el scria*). În același scop sunt folosite de asemenea unele adverbe aspectuale (*a începe, a continua, a sfârși, a termina*), precum și unele adverbe, numite în gramatică adverbe legate (*el continuă să scrie, el terminase*

de scris, el îți va scrie numaidecât, el mai scrie, el încă scrie etc.).

Dacă opozițiile dintre subclasele de cuvinte, opoziții numite categorii gramaticale clasificatoare sunt o urmare a reflectării acelor diferențieri pe care vorbitorul le întrevede în gruparea lucrurilor, faptelor, evenimentelor din realitate, atunci printre acestea urmează să fie incluse nu numai opozițiile ca cele de mai sus, marcate prin anumiți indici în planul expresiei, adică opozițiile explicite, recunoscute drept categorii gramaticale de tradiția lingvistică (gen, număr, aspect, diateză), ci și o serie de fascicule (truse) de semnificații clasificatoare neexplicite, care sunt comensurabile din perspectiva comportării în text cu cele explicite mai sus examinate. Ca și subclasele de cuvinte diferențiate prin categoriile gramaticale clasificatoare explicite, subclasele obținute prin opozițiile clasificatoare neexplicite se caracterizează prin capacitatea specifică de selectare și de restricție privind îmbinarea cu alte cuvinte. În parte, dacă ne referim la opoziția clasificatoare „animat / inanimat”, constatăm că substantivele animate, conținând semul „însuflețit” și, prin urmare, „activ”, „dinamic”, „perpetuu”, se pot îmbina cu multiple verbe prin care se exprimă acțiuni active, în timp ce substantivele inanimate, presupunând obiecte „neînsuflețite”, obiecte ale naturii, materii, artefacte etc. și caracterizându-se prin semul de generalizare (gramatical) „inactivitate”, „pasivitate”, „rezultat al realizării unei acțiuni” etc., de regulă, nu pot apărea ca subiecte ale mai multor verbe predicate. De exem-

plu, spunem: *Moșul doarme*, dar nu și *Patul doarme*; *Elevul scrie*, dar nu și *Scaunul scrie*; *Lupul urlă*, dar nu și *Piatra urlă* etc. (aici se exclude folosirea metaforică a cuvintelor, ca, de ex., *Natura doarme*).

O situație asemănătoare avem și în cazul opoziției „tranzitiv – intransitiv” cu referire la vorbe. Și aici opoziția nu se manifestă în planul conținutului prin seme gramaticale generalizatoare. Verbele intransitive au semul comun conform căruia acțiunea exprimată de verb nu trece cadrele obiectului-actor, notând, de fapt, o mișcare, o stare, un proces prin care se caracterizează obiectul dat (*copilul aleargă, strigă, sare, doarme, umblă, crește, cugetă* etc.). Spre deosebire de acestea, verbele tranzitive, care constituie cea de-a doua subclasă în opoziția „intransitiv – tranzitiv”, caracterizându-se prin semul comun „capacitatea de a realiza o acțiune care se manifestă în afara realizatorului ei” și prin care obiectul supus acțiunii se modifică, dispăre, apare, se transformă etc., implică folosirea unor extensiuni prin care este numit obiectul, beneficiarul, instrumentul etc. De exemplu: *Băiatul pregătește lecțiile, scrie o scrisoare prietenului, scoate cu lingura sarmale din oală, citește o carte, dă hrană vitelor* etc.

Despre importanța semelor clasificatoare în gruparea opozabilă a cuvintelor vorbește și faptul că și în situațiile categoriilor gramaticale clasificatoare explicite aspectul formal nu totdeauna este decisiv în divizarea cuvintelor în clase. De exemplu, substantivele *carte, vulpe, istorie, curte* sunt considerate ca aparținând subclasei substan-

tivelor feminine, iar *pește, munte, dinte, câine* – ca ținând de subclasa substantivelor masculine, cu toate că au aceeași terminație.

Opozițiile clasificatoare neexplicite sunt destul de numeroase în limba română.

Printre acestea, pe lângă cele menționate, pot fi semnalizate opozițiile neexplicite ca: *propriu / comun, numerabil / nonnumerabil, concret / abstract* ș.a. – la substantive; *calitativ / relațional, calitativ / cantitativ, referențial / pronominal* ș.a. – la adjective; *personal / impersonal, acțional / neacțional, autosemantic / sinsemantic, dinamic / existențial* ș.a. – la verbe.

Faptul că opozițiile gramaticale clasificatoare neexplicite nu figurează printre categoriile gramaticale este o dovadă în plus că la determinarea noțiunii de categorie gramaticală s-a pornit de la planul expresiei. Aceasta a făcut ca opozițiile de tipul „masculin – feminin”, „singular – plural” să figureze în gramaticile românești printre categoriile gramaticale, iar opozițiile de tipul „animat – inanimat”, „tranzitiv – intransitiv” să fie lipsite de asemenea statut.

Or, dat fiind că opozițiile dintre subclasele de cuvinte sus-menționate sunt comensurabile din punct de vedere funcțional cu opozițiile dintre subclasele de cuvinte, obținute prin categoriile gramaticale clasificatoare explicite (și unele și altele deosebesc între ele subclase de cuvinte ce se caracterizează printr-o modalitate specifică de comportare textuală), urmează ca și lor să li se atribuie statut de categorii gramaticale clasificatoare,

cu mențiunea că ele sunt neexplicite.

În încheiere urmează să se sublinieze că la determinarea locului categoriilor gramaticale clasificatoare printre categoriile gramaticale în genere se va relata că prin ele se acoperă doar o parte din acele opoziții gramaticale, prin mijlocirea cărora unitățile lexicale sunt actualizate, concretizate și organizate în structuri sintactice în scopul transformării lor în unități comunicative. Categoriilor gramaticale clasificatoare le revine sarcina, după cum s-a demonstrat mai sus, de a delimita între ele subclasele de unități lexicale autosemantice din perspectivă combinatorică și comportativă în componența diverselor unități comunicative. Asemenea funcții pot fi obținute, după cum s-a văzut supra, prin categoriile gramaticale: „gen”, „număr”, „diateză”, „aspect”, opozițiile „animat – inanimat”, „tranzitiv – intransitiv”, „personal – impersonal” ș.a.

Și aceasta spre deosebire de alte două tipuri de categorii gramaticale (raportuale și comunicative) a căror sarcini sunt de altă natură. Cu ajutorul categoriilor gramaticale relaționale sunt marcate funcțiile raportuale ale cuvintelor semnificative în secvențele liniare ce constituie unități comunicative. E vorba de categoria cazului, categoria semnificatelor categoriale ale cuvintelor autosemantice, categoriile opozi-

tive ale formelor absolute ale verbului. Prin categoriile gramaticale interpretaționale (comunicative) se obține o apreciere a celor enunțate din punctul de vedere al gradății semnificației acestora în diapazonul „real – ipotetic – ireal”, se corelează desfășurarea în timp a acțiunii, stării, procesului cu momentul acțiunii etc., obținându-se enunțuri de diversă orientare comunicativă: aserțiune, interogație, îndemn, prohibiție etc. Din acest tip de categorii gramaticale fac parte „modul”, „timpul”, „persoana”, „gradele de comparație”, opozițiile „determinat – indeterminat”, „negație – afirmație” ș.a.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dârul, A., *Schițe de gramatică funcțional-semantică*, Chișinău, 2002.
2. Уорф, Б. П., *Грамматические категории // Принципы типологического анализа языков различного строя*, Moscova, 1972.
3. Кантино, Ж. П., *Семантика оппозиции // Принципы типологического анализа языков различного строя*, Moscova, 1972.
4. Никитевич, В. М., *Грамматические категории в современном русском языке*, Moscova, 1963.
5. Мучник, И. П., *Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке*, Moscova, 1971.
6. *DȘL – Dicționarul de științe ale limbii*, București, 2001.